

PAWEŁ BRYŁA
Uniwersytet Łódzki
Łódź

EFEKTY PROGRAMU SAPARD WŚRÓD PRZETWÓRCÓW ARTYKUŁÓW ROLNYCH (NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH FIRM)

Charakterystyka badanej próby

Badanie przeprowadzone na potrzeby dysertacji doktorskiej autora objęło 34 wnioski SAPARD złożone przez przetwórców artykułów rolnych w województwie łódzkim. W badanej próbie dominowały wnioski od przedsiębiorców z branży mięsnej (było ich 21), podczas gdy firmy działające w branży mleczarskiej złożyły 9 wniosków, a przetwórcy owoców i warzyw 4. Mimo, że badanie dotyczyło jedynie pierwszego roku wdrażania programu SAPARD w Polsce, to jednak struktura badanych wniosków odzwierciedla w dużym stopniu ostateczną strukturę wniosków złożonych do końca realizacji programu w województwie łódzkim. W niewystarczającej mierze jest reprezentowana tylko branża owocowo-warzywna, lecz aspiracje do generalizacji przynajmniej dużej części wniosków płynących z poniższej analizy na całą populację aplikacji SAPARD w tym województwie wydają się nie bez podstaw, biorąc pod uwagę ich strukturę branżową.

Beneficjentami programu są przedsiębiorstwa działające w różnych formach organizacyjno-prawnych. Największą grupę stanowiły firmy będące własnością osób fizycznych (10). W badanej próbie znalazło się po 7 spółdzielni, spółek jawnych i spółek z ograniczoną odpowiedzialnością oraz 3 spółki akcyjne.

Badana próba składała się z 21 wniosków przyjętych do realizacji i 13 wniosków odrzuconych w trakcie ich oceny na szczeblu regionalnym, bądź krajowym. Najwięcej wniosków odrzuconych w stosunku do złożonych było w branży mleczarskiej. Z punktu widzenia formy prawnej przedsiębiorstwa, najwięcej wniosków odrzucono w przypadku spółek z ograniczoną odpowiedzialnością.

Aspekty finansowe zgłoszonych inwestycji

Przeciętna wartość inwestycji realizowanej przez badane przedsiębiorstwa z branży rolno-spożywczej w ramach programu SAPARD miała wynieść prawie 4 mln zł, z czego 40% stanowiła dotacja. Minimalny koszt zgłoszonej inwestycji wyniósł 442 tys. zł, maksymalny 13,5 mln zł, a mediana 2,2 mln zł. ARiMR zaakceptowała do realizacji projekty z reguły o mniejszej wartości (średnia = 2,7 mln zł, mediana = 1,3 mln zł). W grupie wniosków odrzuconych łączne koszty kwalifikowane wyniosły średnio 6,0 mln zł (mediana = 5,0 mln zł). Udział własny

przedsiębiorstwa pokrywały zwykle ze środków własnych, a z kredytu bankowego skorzystała mniej niż połowa wnioskodawców. Wykazano zależność wielkości pomocy SAPARD od jej udziału w kosztach inwestycji zgłoszonej do programu ($r = 0,35$). Wynika to z faktu, iż Program Operacyjny zakładał różne limity pomocy dla różnych grup aplikujących firm, więc uzyskana korelacja nie jest rezultatem swobodnych decyzji rynkowych badanych przedsiębiorstw. Montaż finansowy inwestycji SAPARD w badanych firmach obrazuje rys. 1. Największe inwestycje zostały zaproponowane przez przedsiębiorców z branży mięsnej (implikujące dotację o średniej wartości 1,861 mln zł) i mleczarskiej (refundacja SAPARD = 1,773 mln zł), zaś przeciętna kwota pomocy w sektorze owoców i warzyw wyniosła tylko 342 tys. zł. Niska kapitałochłonność inwestycji w tej branży wynikała z ich profilu i mniej rygorystycznych wymogów postawionych przed działającymi w niej firmami, w związku z koniecznością dostosowania się do przepisów prawa UE. Mediana pomocy SAPARD wyniosła w branży mięsnej 1,260 mln zł, w branży mleczarskiej 847 tys. zł, a w branży owocowo-warzywnej 297 tys. zł. Największym współczynnikiem zmienności charakteryzowały się kwoty pomocy, o którą ubiegali się przedsiębiorstwa z branży mleczarskiej (1,06), a najmniejszym – przetwórcy owoców i warzyw (0,51). O znacznie większą dotację SAPARD ubiegali się osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (średnia = 2,529 mln zł, mediana = 1,960 mln zł) niż przedsiębiorstwa posiadające osobowość prawną (średnia = 1,297 mln zł, mediana = 694 tys. zł).

k.k. – koszty inwestycji kwalifikowane do współfinansowania ze środków SAPARD.

Rys. 1. Montaż finansowy inwestycji SAPARD w badanych przedsiębiorstwach.

Źródło: Badania własne w OR ARiMR w Łodzi.

Ponad 2/3 wartości inwestycji zgłoszonych do współfinansowania z programu SAPARD dotyczyło budowy i modernizacji budynków. Jednak ponad 1/4 przedsiębiorstw nie ubiegała się o wsparcie tego rodzaju inwestycji. Na podstawie analizy danych zawartych we wnioskach SAPARD można stwierdzić, że Agencja preferowała przedsiębiorstwa przewidujące większy udział maszyn w wartości inwestycji (33,9% we wnioskach zaakceptowanych i 26,1% w grupie wniosków odrzuconych).

Średnio budowa i modernizacja budynków miała pochłonąć 2,8 mln zł, a mediana wyniosła 640 tys. zł. W ramach tej kategorii kosztów można wyróżnić następujące elementy: koszty zakupu materiałów i wykonania prac budowlanych i wykończeniowych (68,1% kosztów budowy i modernizacji budynków), instalacji wodnej (2,5%), kanalizacyjnej (4,7%), elektrycznej (7,4%), wentylacyjnej (7,8%), parowej (0,9%), chłodniczej (8,0%) i urządzeń sanitarnych (0,7%).

Modernizacja parku maszynowego miała kosztować niecałe 30% wnioskowanych kwot. W liczbach bezwzględnych oznacza to średnią w wysokości 1,2 mln zł i medianę na poziomie 612 tys. zł. Struktura tej kategorii kosztów przedstawia się w sposób następujący: koszty zakupu i instalacji nowych maszyn i sprzętu włącznie z oprogramowaniem komputerowym, służących do sterowania produkcją – 1,6%; do mycia i dezynfekcji środków transportu, maszyn, urządzeń, pomieszczeń produkcyjnych, opakowań i pojemników – 3,1%; wytwarzania lodu – 1,1%; odbioru mleka (cysterny) – 4,4%; schładzania mleka (schładzalniki) – 2,6%; monitorowania procesu produkcji – 1,1%; uboju zwierząt rzeźnych, w tym drobiu – 34,0%; kontrolowanej obróbki termicznej – 12,0%; przetwórstwa mleka i wyrobu serów – 11,3%; przetwórstwa mięsa i produktów mięsnych – 13,9%; konfekcjonowania, pakowania i znakowania – 8,1%; oczyszczania ścieków – 4,6%; ogrzewania (kotły, nagrzewnice) – 2,0%.

Tzw. koszty ogólne, czyli honoraria architektów, inżynierów i konsultantów, studia wykonalności, opłaty sądowe, patenty i licencje wyniosły zaledwie 2% ogółu kosztów zgłoszonych do refundacji, podczas gdy limit w tej kategorii wydatków został określony w Programie Operacyjnym na 12% kosztów kwalifikowanych. Średni poziom kosztów ogólnych wyniósł 78,8 tys. zł, a ich mediana 21,5 tys. zł.

Wpływ programu na poziom zatrudnienia

Badanie przeprowadzone na potrzeby niniejszej pracy pozwoliło nie tylko potwierdzić hipotezę o pozytywnym wpływie programu SAPARD na wielkość zatrudnienia, wartość produkcji i wydajność pracy w przedsiębiorstwach przetwórstwa rolno-spożywczego, ale również umożliwiło kwantyfikację tych wskaźników i oszacowanie skali spodziewanych zmian.

Warto podkreślić, że poniżej przedstawione wyniki badania odnoszą się do wielkości deklarowanych przez samych beneficjentów jako stan w czasie składania wniosków i planowany po zakończeniu inwestycji SAPARD. Dlatego też mogą one odbiegać od rzeczywistych efektów. Ich rzetelna ocena mogłaby jednak nastąpić dopiero po kilku latach od chwili złożenia wniosku aplikacyjnego i wymagałaby znacznych nakładów finansowych, koniecznych do przeprowadzenia stosownych badań w przedsiębiorstwach korzystających z programu. Autor uważa, że interesująca mogłaby być konfrontacja wyników zaprezentowanych w niniejszej rozprawie z tego typu badaniami w odpowiedniej perspektywie czasowej. Przedsiębiorcy z branży rolno-spożywczej spodziewali się wzrostu przeciętnego zatrudnienia w swoich zakładach dzięki programowi SAPARD – ze 160 pracowników w chwili składania wniosku do prawie 169 osób zatrudnionych po zakończeniu inwestycji (tab. 1). W badanej próbie w czasie składania wniosku SAPARD największy poziom zatrudnienia odnotowano w zakładach przetwórstwa owoców i warzyw. Po zakończeniu inwestycji SAPARD na największy wzrost zatrudnienia liczyły badane przedsiębiorstwa w branży mięsnej (tab. 2).

Tabela 1
Wpływ inwestycji SAPARD na poziom zatrudnienia, wartość produkcji i wydajność pracy w badanych przedsiębiorstwach przetwórstwa rolno-spożywczego

Miara statystyczna	Pracownicy stali		Zmiana poziomu zatrudnienia		Wartość produkcji		Zmiana wartości produkcji		Wydajność pracy		Wzrost wydajności pracy
	przed	po	%	zatrudnienie	przed	po	%	wartość produkcji	przed	po	
Średnia	160,235	168,941	83,689	41,441	49,710	104,743	411,682	439,469	16,279		
Mediana	91,5	92,5	4,563	35,520	37,779	13,121	288,381	244,938	7,375		
Odchylenie standard.	199,681	200,679	304,218	41,874	47,349	432,125	356,179	369,226	53,037		
Zmienność	1,246	1,188	3,635	1,010	0,953	4,126	0,865	0,840	3,258		
Minimum	3	19	-27,907	1,125	1,300	-26,287	29,605	27,083	-83,333		
Kwartył pierwszy	39	48,25	0	14,657	20,452	5,772	169,703	196,250	-2,975		
Kwartył trzeci	206,25	198,75	26,609	48,026	54,719	31,162	488,546	673,794	18,885		
Maksimum	889	889	1566,667	188,073	220,550	2529,566	1423,844	1539,960	253,802		
Skośność	2,171	2,177	4,334	2,071	1,959	5,680	1,463	1,333	2,939		
Kurtozja	4,876	4,661	19,123	4,958	4,372	32,751	1,432	1,318	12,562		

Uwaga: w tej tabeli i wszystkich kolejnych określenie „przed” oznacza dane deklarowane przez wnioskodawcę dla opisu sytuacji przed zgłoszeniem się do uczestnictwa w programie SAPARD, a określenie „po” odnosi się do sytuacji, która w opinii wnioskodawcy zaistnieje po zakończeniu realizacji inwestycji SAPARD.

Źródło: Badania własne w OR ARiMR w Łodzi.

Tabela 2

Wpływ programu SAPARD na poziom zatrudnienia w badanych przedsiębiorstwach przetwórstwa rolno-spożywczego w zależności od branży

Miara statystyczna	Liczba stałych pracowników w branży					
	mleczarskiej		mięsnej		owocowo-warzywnej	
	przed	po	przed	po	przed	po
Średnia	169,444	161,889	133,714	150,190	278,750	283,250
Mediana	115	115	50	60	94,5	97,5
Odchylenie standard.	154,477	149,804	165,874	172,342	409,424	406,335
Zmienność	0,912	0,925	1,241	1,147	1,469	1,435
Minimum	26	30	3	19	37	49
Kwartył pierwszy	97	90	33	43	46	49,75
Kwartył trzeci	150	150	235	245	327,25	331
Maksimum	556	536	583	600	889	889
Skośność	2,347	2,334	1,673	1,782	1,927	1,929
Kurtoza	6,171	6,068	2,046	2,472	3,732	3,738

Źródło: Badania własne w OR ARiMR w Łodzi.

W zależności od formy prawnej badanych przedsiębiorstw miało miejsce duże różnicowanie poziomu zatrudnienia. W firmach będących osobami prawnymi pracowały średnio 204 osoby (mediana = 113), a w zakładach osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą 55 osób (mediana = 35). Zatrudnienie było kilkakrotnie większe w zakładach, w których został wdrożony system motywacyjny dla dostawców (średnia = 313 osób, mediana = 235), niż w przedsiębiorstwach nie legitymujących się takim systemem (średnia = 88, mediana = 45). Badanie wykazało istnienie umiarkowanie silnej, dodatniej zależności statystycznej między wielkością dotacji SAPARD a rozmiarem deklarowanej zmiany poziomu zatrudnienia w zakładach przemysłu spożywczego ($r = 0,43$), co było zgodne z oczekiwaniami. Natomiast wbrew wstępnym przekonaniom okazało się, że to z reguły mniejsze firmy ubiegają się o większą refundację kosztów inwestycji z programu SAPARD, gdyż współczynnik korelacji między liczbą zatrudnionych a wielkością požądanej dotacji był ujemny ($r = -0,15$). Ponadto ustalono, że wzrost zatrudnienia będzie znacznie większy w tych firmach, które postawiły na modernizację swojego parku maszynowego ($r = 0,83$), w porównaniu do przedsiębiorstw planujących inwestycje budowlane ($r = 0,13$).

Przedsiębiorcy uczestniczący w programie SAPARD spodziewali się wzrostu poziomu zatrudnienia sezonowego dzięki inwestycjom współfinansowanym z tego źródła, ale skala tego wzrostu była minimalna. W momencie aplikowania o dotację, w badanych firmach było zatrudnionych przeciętnie 45,4 pracowników sezonowych, natomiast po zakończeniu inwestycji miało być 48,9 osób. Należy jednak zauważyć, że ponad połowa wnioskodawców nie korzystała z usług pracowników sezonowych, ani nie zamierzała nic zmienić w tym względzie. Biorąc pod uwagę udział pracowników sezonowych w ogóle zatrudnionych, to po realizacji inwestycji SAPARD powinien on zmaleć z 13,9% do 12,7% w związku ze spodziewanym, szybszym wzrostem zatrudnienia stałego niż sezonowego.

Wpływ programu na wartość produkcji

Badani przedsiębiorcy oczekują, że przeciętna wartość produkcji w ich firmach wzrośnie z 41,4 mln zł do 49,7 mln zł. W czasie składania wniosku aplikacyjnego SAPARD, największą wartość produkcji zaobserwowano w przemyśle owocowo-warzywnym. Przedsiębiorstwa z branży mięsnej i owocowo-warzywnej oczekiwały w związku z inwestycjami wspieranymi z programu SAPARD znaczących wzrostów wartości produkcji, natomiast w przypadku zakładów mleczarskich sytuacja była mniej jednoznaczna w tym względzie (tab. 3).

Tabela 3

Wpływ programu SAPARD na wielkość produkcji w badanych przedsiębiorstwach przetwórstwa rolno-spożywczego w zależności od branży

Miara statystyczna	Wielkość produkcji (mln zł) w branży					
	mleczarskiej		mięsnej		owocowo-warzywnej	
	przed	po	przed	po	przed	po
Średnia	49,475	46,674	34,397	47,092	60,344	70,286
Mediana	39,525	43,475	35,520	38,560	25,986	28,976
Odchylenie standard.	46,354	31,363	27,800	40,995	85,953	100,966
Zmienność	0,937	0,672	0,808	0,871	1,424	1,437
Minimum	8,024	20,197	1,125	1,300	1,332	2,640
Kwartył pierwszy	21,251	21,081	11,616	18,022	18,526	20,385
Kwartył trzeci	48,847	54,725	45,563	54,700	67,804	78,877
Maksimum	160,586	118,372	97,778	153,996	188,073	220,550
Skośność	2,027	1,625	0,773	1,300	1,886	1,905
Kurtoza	4,582	3,182	0,098	1,121	3,668	3,716

Źródło: Badania własne w OR ARiMR w Łodzi.

W firmach mających osobowość prawną produkowano średnio na rok artykuły wartości 49,2 mln zł (mediana = 35,7 mln zł), a w zakładach osób prowadzących działalność gospodarczą 22,8 mln zł (mediana = 17,2 mln zł). Wielkość produkcji była prawie trzykrotnie wyższa w zakładach dysponujących systemem motywacyjnym dla dostawców (średnia = 74,0 mln zł, mediana = 53,0 mln zł) niż w firmach nie posiadających takiego systemu (średnia = 25,9 mln zł, mediana = 24,3 mln zł). Zależność statystyczna między wielkością pomocy SAPARD a deklarowaną zmianą wartości produkcji wyniosła $r = 0,38$. Zgodnie z oczekiwaniami istniała silna korelacja między liczbą pracowników i wartością produkcji ($r = 0,88$) oraz między spodziewaną zmianą poziomu zatrudnienia i wzrostem sprzedaży ($r = 0,87$). Ustalono, że zależność między wartością produkcji przedsiębiorstw w czasie składania wniosków SAPARD a pożądaną kwotą pomocy ma charakter ujemny ($r = -0,13$). Udowodniono, że spodziewany wzrost produkcji następuje głównie w tych przedsiębiorstwach, które inwestują w środki produkcji i transportu ($r = 0,61$), a w znacznie mniejszym stopniu w zakładach koncentrujących się na unowocześnianiu swojej bazy lokalowej ($r = 0,16$).

Wpływ programu na wydajność pracy

Proste obliczenia pozwalają zauważyć, że program SAPARD powinien w opinii badanych przedsiębiorców podnieść wydajność pracy w zakładach branży przetwórstwa rolno-spożywczego z 411,7 tys. zł na 1 zatrudnionego do 439,5 tys. zł. Średni wzrost wydajności pracy oszacowano na 16,3%, a mediana tego wskaźnika ukształtowała się na poziomie 7,4%. W chwili składania wniosku SAPARD największą wydajność pracy miały przedsiębiorstwa działające w sektorze mięsnym. Znaczny wzrost wydajności pracy w związku z udziałem w programie SAPARD był przewidywany w przedsiębiorstwach działających w branży mleczarskiej i owocowo-warzywnej (tab. 4). Porównując te dane ze wskaźnikami dotyczącymi zatrudnienia i produkcji można zauważyć, że w branży mleczarskiej program SAPARD przyczynia się przede wszystkim do wzrostu efektywności wykorzystania zasobów siły roboczej, które istniały już w czasie składania wniosków aplikacyjnych przez przedsiębiorstwa, natomiast w pozostałych branżach zwiększeniu wydajności pracy towarzyszy proces angażowania nowych pracowników. Wydajność pracy była znacznie wyższa w firmach należących do osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (średnia = 616 tys. zł na 1 zatrudnionego, mediana = 452 tys. zł/os.) niż w przedsiębiorstwach posiadających osobowość prawną (średnia = 327 tys. zł/os., mediana = 252 tys. zł/os.). Dość nieoczekiwanie wydajność pracy była wyższa w tych zakładach, które nie wprowadziły systemu motywacyjnego dla dostawców (średnia = 473 tys. zł/os., mediana = 309 tys. zł/os.), w porównaniu do przedsiębiorstw wykorzystujących taki system (średnia = 284 tys. zł/os., mediana = 216 tys. zł/os.). Wykazano istnienie niewielkiej, dodatniej korelacji między wydajnością pracy w badanych zakładach a wielkością kosztów zgłoszonych do refundacji ($r = 0,21$). O wpływie programu SAPARD na poprawę wydajności pracy w badanych zakładach świadczy m.in. współczynnik korelacji między poziomem pomocy a oczekiwanym wzrostem wydajności pracy ($r = 0,47$).

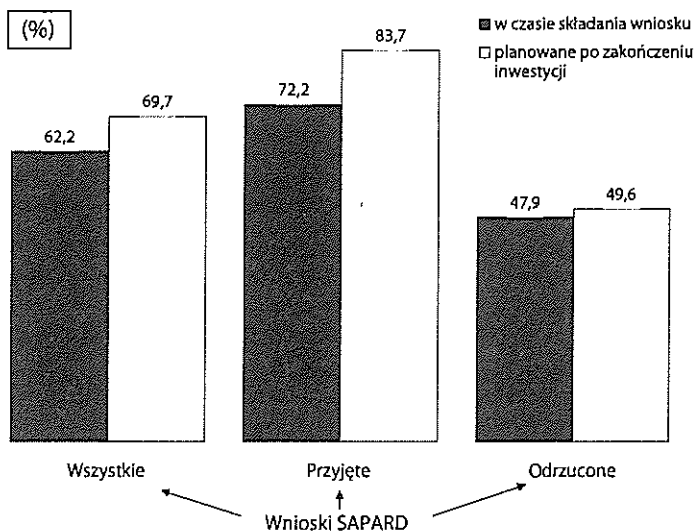
Tabela 4

Wpływ programu SAPARD na wydajność pracy w badanych przedsiębiorstwach przetwórstwa rolno-spożywczego w zależności od branży

Miara statystyczna	Wydajność pracy (tys. zł / os.) w branży					
	mleczarskiej		mięsnej		owocowo-warzywnej	
	przed	po	przed	po	przed	po
Średnia	321,074	385,478	484,140	496,035	235,145	263,980
Mediana	288,824	310,000	313,668	241,788	204,760	233,192
Odchylenie standard.	199,444	243,956	415,350	429,230	190,748	201,107
Zmienność	0,621	0,633	0,858	0,865	0,811	0,762
Minimum	142,624	135,859	29,605	27,083	36,000	52,800
Kwartył pierwszy	175,667	202,209	167,715	195,000	157,473	176,922
Kwartył trzeci	308,615	576,053	710,400	725,154	282,432	320,249
Maksimum	791,763	792,208	1423,844	1539,960	495,061	536,735
Skośność	1,879	0,778	1,053	1,075	0,922	0,883
Kurtoza	4,139	-1,053	-0,038	0,217	1,957	1,841

Źródło: Badania własne w OR ARiMR w Łodzi.

Przeprowadzone badanie uprawnia stwierdzenie, iż program SAPARD wywiera pozytywny wpływ na wykorzystanie mocy przerobowych w zakładach przetwórstwa rolno-spożywczego. O wiele lepszy wskaźnik wykorzystania mocy przerobowych odnotowano w tych przedsiębiorstwach, których wnioski aplikacyjne SAPARD zostały zaakceptowane (średnia = 72,2%, mediana = 75,0%) niż w przypadku firm, których aplikacje zostały ocenione negatywnie (średnia = 47,9%, mediana = 45,0%). Co więcej, większą poprawę wykorzystania mocy przerobowych zakładały wnioski przyjęte, w porównaniu do odrzuconych. Oczekiwane przez przedsiębiorców wykorzystanie mocy przerobowych po zakończeniu realizacji inwestycji SAPARD w przypadku wniosków przyjętych wyniosło średnio 83,7% (mediana = 90,0%), a w grupie odrzuconych – średnio 49,6% (mediana = 60,0%). W odniesieniu do wszystkich badanych wniosków, zakładaną poprawę wykorzystania mocy przerobowych przedsiębiorstwa dzięki pomocy SAPARD odzwierciedla wzrost średniej z 62,2% do 69,7% i mediany z 70,0% do 79,0% (rys. 2).

Rys. 2. Wpływ inwestycji SAPARD na wykorzystanie mocy przerobowych w badanych przedsiębiorstwach.

Źródło: Badania własne w OR ARiMR w Łodzi.

Wpływ programu na integrację kanału dystrybucji

Jednym z kryteriów decyzji o przyznaniu pomocy SAPARD było posiadanie, bądź wdrażanie systemów zarządzania jakością. Z jednej strony program SAPARD zwracał uwagę przedsiębiorstw na znaczenie posiadania systemów zapewniania jakości w samym procesie ubiegania się o dotację, a z drugiej strony ułatwiał swoim beneficjentom wdrożenie takich systemów dzięki finansowaniu inwestycji w zakładach przetwórstwa rolno-spożywczego. Znikoma część badanych firm

miała w momencie składania wniosku SAPARD zakończony proces wdrażania jakiegokolwiek systemu zarządzania jakością, ale 22 przedsiębiorstwa zadeklarowały, że znajdują się na etapie wprowadzania systemu HACCP (tab. 5).

Tabela 5

Liczba badanych przedsiębiorstw posiadających systemy zarządzania jakością

System zarządzania jakością	wdrożony	w trakcie	brak
ISO 9000 (9001, 9002, 9003)	1	7	26
ISO 14000	0	0	34
GMP	4	8	22
GHP	4	6	24
HACCP	4	22	8

Uwaga: w przypadku niewypełnienia żadnej rubryki przyjmowano brak systemu.

Źródło: Badania własne w OR ARiMR w Łodzi.

W badanej próbie podstawowy surowiec krajowy pochodził głównie bezpośrednio od producentów (69,4% w ostatnich trzech latach). Własny surowiec (w przypadku spółdzielni mleczarskich pochodzący od ich członków) stanowił 15,5%, a od grup producenckich przedsiębiorstwa przetwórstwa rolno-spożywczego zakupiły w okresie trzech lat poprzedzających złożenie wniosku SAPARD zaledwie 0,2% najważniejszego surowca do produkcji. Ponad 98% podstawowego surowca pochodziło od producentów krajowych.

Przeprowadzone badanie potwierdziło hipotezę, iż program SAPARD wywiera pozytywny wpływ na integrację wstępującą umowną kanału dystrybucji. W momencie składania aplikacji SAPARD udział surowców kupowanych w ramach umów długoterminowych wynosił poniżej 2/3, natomiast po zakończeniu inwestycji wspieranej z funduszu przedakcesyjnego wskaźnik ten miał wzrosnąć w opinii przedsiębiorców do ponad 3/4. Współczynnik zmienności dla danych sprzed realizacji programu SAPARD sięgał 0,58, natomiast po zakończeniu inwestycji spadł do 0,41. Nie było zależności między wielkością dotacji SAPARD a wzrostem udziału surowców kupowanych w ramach umów długoterminowych ($r = -0,09$).

Ponadto program SAPARD wpływa na poprawę jakości dostarczanego surowca. Przed realizacją programu udział surowca klasy E wynosił średnio 16,6%, a po zakończeniu inwestycji powinien wzrosnąć do 22,7%. Należy jednak zwrócić tu uwagę na pewną, prawdopodobnie niezamierzoną nieścisłość w konstrukcji formularza aplikacyjnego SAPARD. Otóż termin „surowiec klasy E” może oznaczać zarówno mleko spełniające najwyższe standardy, jak i mięso kategorii E nadawanej zgodnie z klasyfikacją EUROP. Także udział surowca skupowanego w oparciu o klasyfikację EUROP, według badanych przedsiębiorstw powinien się zwiększyć – z 5,8% średnio do 12,1%. Jednak ani przed udziałem firmy w programie, ani po jego zakończeniu, ponad 3/4 badanych przedsiębiorstw nie zamierzało stosować tejże klasyfikacji, co wynika m.in. ze specyfiki badanej próby, w której znalazły się firmy spoza branży mięsnej. Nie wykazano silnych zależności między wielkością

dotacji a wzrostem udziału surowców klasy E ($r = -0,22$), ani stosowaniem klasyfikacji EUROP ($r = -0,16$).

Firmy uczestniczące w programie SAPARD spodziewają się, że dzięki zrealizowanym inwestycjom zwiększą nie tylko jakość, ale i ilość przerabianego surowca. Dla wniosków zaakceptowanych przez Agencję wskaźnik ten przybrał wartość 12,6%, a dla wniosków odrzuconych 5,9%. Zgodnie z oczekiwaniami, planowanemu wzrostowi ilości przerabianego surowca towarzyszył wzrost wartości produkcji ($r = 0,75$) i wzrost zatrudnienia ($r = 0,67$). Korelacja między wielkością dotacji SAPARD a oczekiwanym w jej wyniku wzrostem ilości przerabianego surowca wyniosła $r = 0,63$.

Wpływ programu na środowisko naturalne

Wbrew założeniom zawartym w Programie Operacyjnym, deklarowany przez badane firmy wpływ udziału w SAPARD na środowisko naturalne był minimalny. Średnia redukcja emitowanych zanieczyszczeń miała wynieść 1,0%, a ponad połowa przedsiębiorstw nie planowała żadnych zmian w tym zakresie w stosunku do sytuacji sprzed realizacji programu. Lepiej sytuacja przedstawiała się w przedsiębiorstwach, których projekty zostały przyjęte (średnia redukcja emisji zanieczyszczeń o 7,8%) niż w grupie wniosków odrzuconych (wzrost emisji zanieczyszczeń o 10,9%). Ilość zagospodarowanych odpadów miała wzrosnąć średnio o 17,8%, ale zmiany miały nastąpić w mniej niż 1/4 zakładów. Podobnie, wzrost ilości zagospodarowanych produktów ubocznych dotyczył tylko jednego kwartyła badanych firm i wyniósł średnio 6,6%. Jednak odnotowano pewną zależność statystyczną między wielkością udzielanej pomocy a spodziewanym wzrostem ilości zagospodarowanych odpadów ($r = 0,55$) i produktów ubocznych ($r = 0,32$). Należy zauważyć, że interpretacja tych zależności nie jest jednoznaczna, ponieważ nie wiemy, jaki jest wpływ programu SAPARD na zmiany ilości wszystkich, a nie tylko zagospodarowanych, odpadów i produktów ubocznych. Badanie wykazało, że im większa pomoc SAPARD, tym większa planowana ilość emitowanych zanieczyszczeń ($r = 0,28$), co oczywiście było sprzeczne z intencjami twórców programu SAPARD.

Wpływ programu na orientację proeksportową

Dowodem na potwierdzenie hipotezy o pozytywnym wpływie programu SAPARD na orientację proeksportową badanych przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego są dane na temat deklarowanych zmian w geograficznej strukturze rynków zbytu. Przed realizacją inwestycji SAPARD, ponad połowa badanych przedsiębiorstw działała wyłącznie w Polsce. Zakłady spodziewają się, że inwestycja SAPARD pozwoli im zmniejszyć uzależnienie od koniunktury na rynku krajowym. Przed wystąpieniem o pomoc SAPARD, ponad 3/4 badanych przedsiębiorstw nie sprzedawało na Jednolitym Rynku Europejskim. Po zakończeniu inwestycji SAPARD udział przedsiębiorstw eksportujących w tych kierunkach przekroczy 1/4. Badanie udowodniło, że im większa pomoc SAPARD, tym mniejsze uzależnienie przedsiębiorstw od rynku krajowego ($r = -0,46$) i tym większa obecność ich produktów na rynkach unijnych ($r = 0,49$). Natomiast wielkość dotacji SAPARD nie miała większego znaczenia w przypadku planowanej ekspansji na rynki zagraniczne krajów nie należących do

UE ($r = 0,04$). Największego wzrostu własnej orientacji proeksportowej oczekują badane przedsiębiorstwa działające w branży mięsnej, zaś firmy zajmujące się przetworem mleka spodziewają się minimalnego spadku swojej orientacji proeksportowej (tab. 6). Warto jednak przypomnieć, że te przewidywania nie muszą się sprawdzić. Niestety nie istnieją dane, które pozwoliłyby zweryfikować te prognozy.

Tabela 6

Wpływ programu SAPARD na orientację proeksportową badanych przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego w zależności od branży

Miara statystyczna	Udział (%) rynków zagranicznych w sprzedaży					
	przed złożeniem wniosku w branży			po zakończeniu inwestycji w branży		
	mleczarskiej	mięsnej	owocowo-warzywnej	mleczarskiej	mięsnej	owocowo-warzywnej
Średnia	6,044	8,280	6,500	5,333	23,155	7,975
Mediana	0	0	2,05	0	17,5	3,45
Odchylenie standard.	9,982	22,035	10,447	9,314	25,589	11,536
Zmienność	1,651	2,661	1,607	1,746	1,105	1,446
Minimum	0	0	0	0	0	0
Kwartył pierwszy	0	0	0	0	0	1,425
Kwartył trzeci	12,3	1,05	8,55	10	30	10
Maksimum	27,7	83,7	21,9	27	80	25
Skośność	1,561	2,970	1,806	1,899	1,153	1,814
Kurtoza	1,751	8,269	3,248	3,499	0,302	3,348

Źródło: Badania własne w OR ARiMR w Łodzi.

W czasie składania wniosku SAPARD, żadna osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą w badanej próbie nie eksportowała czegokolwiek. W wyniku inwestycji SAPARD ta kategoria beneficjentów liczy na to, że sprzeda za granicą średnio 28,6% swojej produkcji. Przed realizacją programu SAPARD ponad połowa badanych firm posiadających osobowość prawną nie była w stanie nic wyeksportować. Po zakończeniu inwestycji udział takich firm ma spaść poniżej 50%. Dzięki programowi SAPARD udział rynków zagranicznych w sprzedaży produktów przedsiębiorstw posiadających osobowość prawną wzrośnie z poziomu 10,2% do 11,9%, zgodnie z założeniami wnioskodawców.

Podsumowanie

Przyjmując szeroką definicję innowacji można stwierdzić, że wszystkie ww. efekty programu SAPARD świadczą o wzroście innowacyjności przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego. Rozwój bazy lokalowej, jej dostosowanie do wymogów unijnych, a zwłaszcza zakup nowych maszyn prowadzą do innowacji procesowych, produktowych, rynkowych i/lub organizacyjnych. Oczekiwany wzrost zatrudnienia, wartości produkcji i wydajności pracy w firmach biorących udział w programie świadczy o skuteczności działań o charakterze innowacyjnym,

których wprowadzenie w firmach ułatwiał SAPARD. Program SAPARD skłaniał potencjalnych beneficjentów do refleksji strategicznej i poprawiał percepcję szans pojawiających się w otoczeniu rynkowym, ponieważ zmuszał ich do zastanowienia się nad sytuacją istniejącą przed i po realizacji projektu inwestycyjnego. Co więcej, program SAPARD ułatwiał wykorzystanie przez zakłady działające w branży rolno-spożywczej szans płynących z otoczenia marketingowego poprzez finansowanie inwestycji, które dostosują je do norm unijnych i zarazem oczekiwań klientów. Program SAPARD ułatwiał podmiotom w nim uczestniczącym nie tylko utrzymanie się na rynku krajowym, ale również wzrost eksportu. Pozytywny wpływ programu SAPARD na integrację umowną wstępującą kanału rynku, który został wykazany powyżej, służył poprawie konkurencyjności uczestniczących w nim firm, budowie ich orientacji strategicznej i proeksportowej. Zaprezentowane wyniki badania potwierdziły znaczącą rolę programu SAPARD w ułatwianiu realizacji pomysłów przedsiębiorczych przez firmy przetwórstwa rolno-spożywczego. Firmy koncentrowały się przede wszystkim na modernizacji swojej bazy lokalowej, aby móc dalej funkcjonować na rynku krajowym i rozszerzyć działalność eksportową na inne rynki europejskie. Program pomógł im w dostrzeżeniu pojawiających się okazji i osiągnięciu właściwego potencjału do podejmowania bardziej ryzykownych działań strategicznych w przyszłości. Premiował postawę proaktywną i zachęcał przedsiębiorców do poszerzania wiedzy na temat otoczenia rynkowego. Służył rozwijaniu kompetencji niezbędnych do wykorzystywania szans. Umożliwiał przekształcanie pomysłów i zamierzeń w konkretne produkty, dlatego też stymulował przedsiębiorczość.

PAWEŁ BRYŁA
Lodz University
Łódź

THE EFFECTS OF THE SAPARD PROGRAMME AMONG
FOOD PROCESSORS
/ON THE EXAMPLE OF SELECTED FIRMS/

Summary

This paper presents the quantitative results of a doctor research project based on an empirical study of SAPARD applications submitted to the Lodz Regional Office of the Agency for Restructuring and Modernizing of Agriculture. The sample consisted of 34 applications of food processing enterprises that decided to take part in the programme during the first year of its implementation.

The collected data were subject to statistical analysis. Meat processors predominated in the sample. The beneficiaries operated under the different organizational and legal settings. The average value of proposed investment amounted to 4 million zlotys, whereas the subsidy covered around 40% of their total costs. The number of employees in the enterprises under study was expected to grow from 160 to 169 due to SAPARD projects after completing the investment. The expected increase in labour productivity was even more impressive. It turned out that SAPARD had a positive impact on the backward contractual market channel integration in the agri-food sector and it contributed to the development of export orientation of firms under study. It was an important incentive for entrepreneurship in the rural areas.